

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/29. szám (régi sorozat 56. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.29](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.29)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/15/leveltari-mozaikok-56/>

RÁCZ ATTILA

Kopjások, diverzánsok, fradisták. Munkásőrök akcióban

A Levéltári Mozaikok 5. számához kapcsolódó írásában a szerző a Kádár-rendszer „konszolidációja” utáni évekből a munkásőrség fegyelmi ügyeibe enged bepillantást nyerni. Az öt évvel korábbi „rendkívüli eseményeket” általában az alkoholfogyasztásra és a fegyverhasználatra vezették vissza. Ezért a párt igyekezett a munkásőrséget megregulázni és az otthoni fegyvertartást minimalizálni. Érdeklődésük középpontjában szervezkedések megelőzése és kezelése állt.

Kulcsszavak: *párt, szocializmus, munkásőr, munkásőrség, 1961–1962, Kádár-rendszer, II–III. kerület*

A Levéltári Mozaikok 2020. tavaszi számában a munkásőrség és a rendőrség között az 1957. évben történt atrocitásokról írtam.¹ Az alábbi írásban ugrunk öt évet, a Kádár-rendszer „konszolidációja” megtörtént, a munkásőrök² az ötéves jubileumot ünneplik,³ fegyelmi téren azonban súlyos hiányosságokat tártak fel: a „rendkívüli események” általában alkoholfogyasztásra és fegyverhasználatra vezethetők vissza. A Munkásőrséget ezért a párt igyekezett megregulázni, illetve az otthoni fegyvertartást minimalizálni.⁴

A hidegháború 1962-ben a tetőpontján volt, februárban az Egyesült Államok Kuba ellen embargót hirdetett, az amerikai John Glenn az űrben háromszor megkerülte a Földet, a tavasz folyamán tárgyalások zajlottak az atomfegyver-kísérletekről és a nukleáris fegyverek felszereléséről, függetlenné vált Algéria. És ekkor már állt a Kelet–Nyugat szembenállását harminc éven át jelképező berlini fal is.

Ebben a politikai légkörben Ruzsbatzky László, a Munkásőrség budapesti parancsnoka⁵ 1962. február 21-én reggel nyolc órakor a Belügyminisztérium operatív szerveinek értesülései alapján arról tájékoztatta Lakatos Ernőt, a III. kerület munkásőrparancsnokát, hogy – bár egyházi ünnepek nem közeledtek⁶ – a „Máriaremetén és Remetekertvárosba[n] működő egyházkerületi plébánián [...] nagyarányú mozgás”-t tapasztaltak.

1. kép. A máriaremetei Kisboldogasszony-bazilika 2021 februárjában (a szerző felvétele)

„Az illetékes operatív szervek a nevezett plébániát alapos megfigyelés alá vették és az alábbi tapasztalatokra tettek szert: Harangi Ubul volt jezsuita rk. lelkész [sic!] vezetésével a fővárosból kiszorult volt uralkodó osztály tagja, mintegy 8–10 főből álló csoportot alkottak, akik a legutóbb felszámolt »Kopjás« mozgalom tagjaival kapcsolatba[n] voltak. Feltételezhető, hogy szervezkedésük célja, [hogy] a fennálló államrend ellen támadjanak, és fegyveres felkelést készítsenek elő. E célból a

¹ Rácz 2020.

² A munkásőrség felállításáról és 1957–1958. évi tevékenységéről lásd Kiss 2014. 941–989. p. http://epa.oszk.hu/00000/00018/00033/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2014_4_0941-0989.pdf

³ Létrehozása az 1957. évi 13. sz. tvr. Magyar Közlöny, 1957. február 19. 21. szám. Az ünnepségekhez lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=XGMcG3r5r7Q>

⁴ MNL OL M-KS 288.5. 314. öe. (1963. szeptember 24.)

⁵ Ruzsbatzky László 1957–1960 között a Munkásőrség VIII. kerületi, 1960–1975 között, nyugállományba vonulásáig a budapesti parancsnoka volt.

⁶ Abban az évben húsvét valóban két hónap múlva, április 22-én volt.

környékbeli klerikális beállítottságú fiatalságot és az idősebb korosztályt is be akarják szervezni.

A Vörös-pocsolyás-hát 450. magassági pontján lévő erdőparcellában fegyvereket, illetve rádióadóállomást dugtak el az általuk elkészített bunkerba[n]. Végső céljuk elérése érdekében tömeghangulatot igyekeznek kelteni olyképpen, hogy egy-egy tagja a csoportnak a Nagykovácsiból induló távolsági autóbuszra szállva a reggeli és késő esti órákban lázító tartalmú röpcédulákat szór az autóbusz ablakából.

A további szándékuk az, hogy közvetlenül a felkelés időpontját megelőzően fegyvereket szerezzenek a közelben lévő katonai objektumból, annak megtámadása útján, majd az így megszerzett fegyverekkel a 307. magassági pont környékén lévő épületekben gyülekezzenek, és onnan az úton az elfogott gépkocsikkal a fővárosba jussanak.”⁷

2. kép. A Vörös-pocsolyás-hát és a Vörös-pocsolya 2021 februárjában (a szerző felvétele)

Ruzsbatzky egy napra rá harcrendelkezést adott ki, miszerint a „BM operatív szerveink tájékoztatása alapján a Máriaremetén működő Kopjás mozgalom tagjaival kapcsolatban lévő személyek” 1962. február 22-én este tizenegy órakor „a Vörös-pocsolyás-hát 450. magassági pontján fognak gyülekezni. Valamennyi tagjuk beérkezését megvárva 23-án reggel 05.00-kor támadást intézzenek a közelbe[n] lévő katonai objektum ellen, és onnan fegyvert szerezzenek.” A rendelkezés szerint a támadás katonai vezetője Hunor Levente, „volt horthysta ezredes” volt, és a csoporttal tartott az említett egyházi személy, Harangi Ubul is.

Mivel a munkásörök elméletileg olyan kiképzést kaptak, hogy lakott területen vagy terepen bármely időjárásban és napszakban ellenséges személyeket elfogniuk és megsemmisíteniük tudni kellett,⁸ ezért Ruzsbatzky utasította a Munkásőrség III. kerületi parancsnokságát, hogy „a zászlóaljával hajtson végre operációt, blokkírozott⁹ körzetbe egyirányú kutatással a 69’75” hosszúsági, a 41’45” szélességi koordináta¹⁰ hálózatban lévő Vörös-pocsolyás-háton elterülő erdőbe[n]. A jelzett területen lévő ellenséges csoportot fogja el, ellenállás esetén semmisítse meg. A jelzett csoport kézi sorozatlövő fegyverekkel rendelkezik.”¹¹ A Munkásőrség 3. zászlóaljának parancsnoka reakciója szerint az akciót a meghatározott helyen még aznap éjfélről másnap három óráig kellett végrehajtani.¹²

⁷ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. február 21-ei 1. számú tájékoztatója.

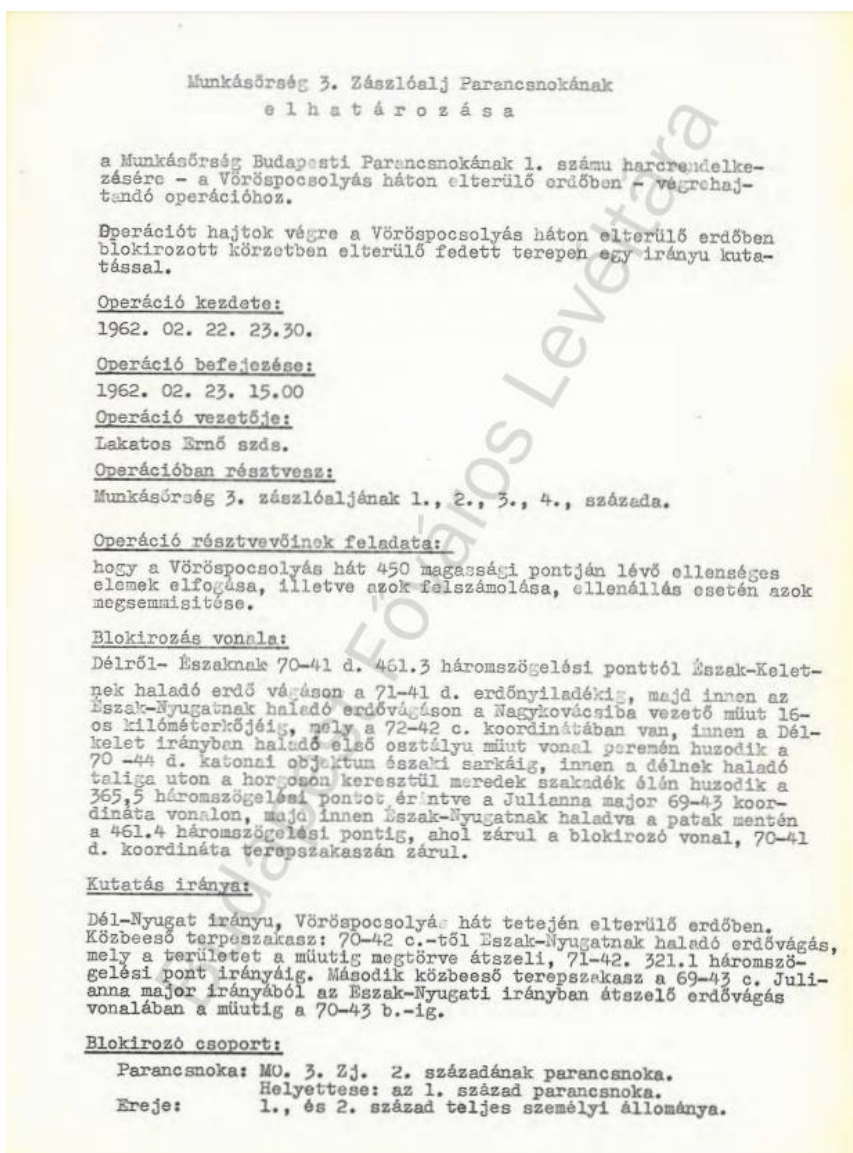
⁸ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 4. kötet. Előadás. A Munkásőrségről általában.

⁹ Blokkírozás alatt a korabeli terminológia szerint valamely terület elszigetelését, az ellenség kutatását értették. BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 3. kötet.

¹⁰ A koordináta által megadott hely Üzbegisztánban, Taskentől észak-keletre található.

¹¹ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség Budapesti parancsnokának 1962. február 22-ei 1. számú harcrendelkezése.

¹² BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának 1962. február 22-ei elhatározása.

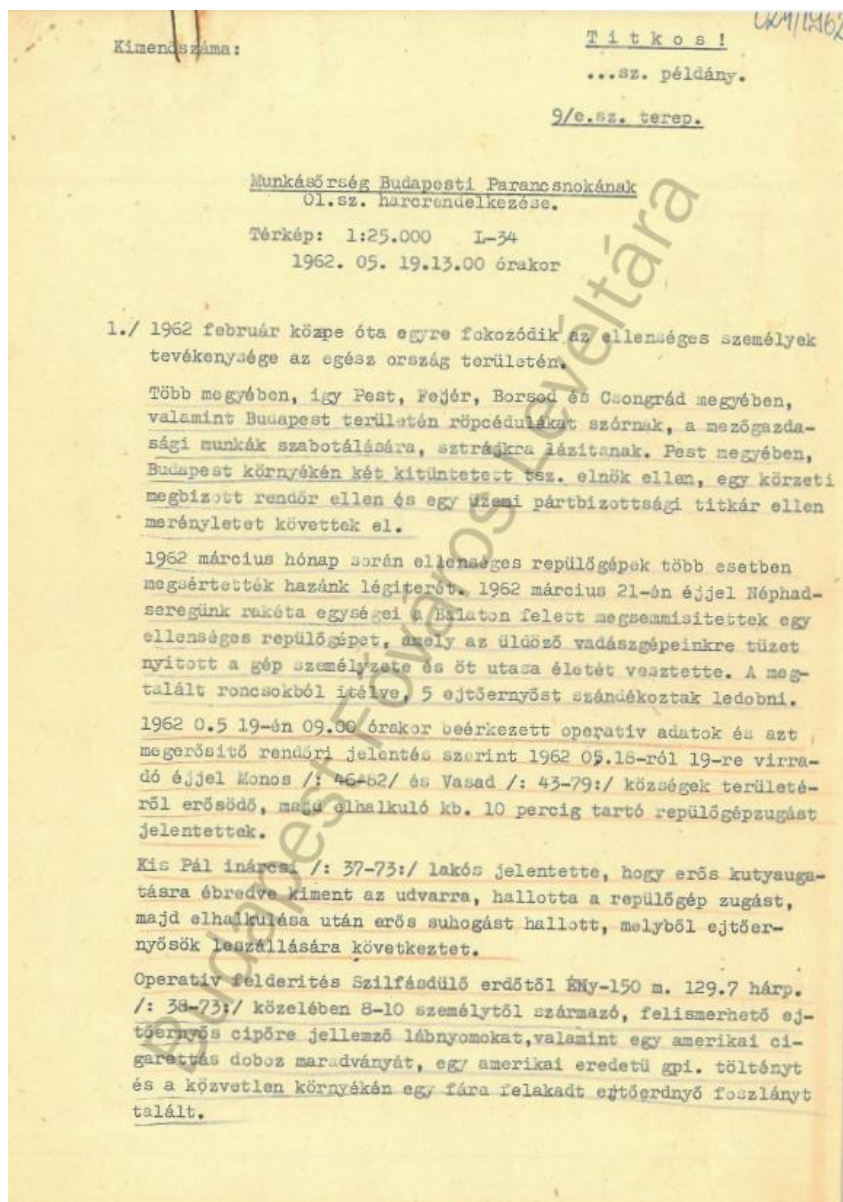

[3. kép. A Munkásőrség 3. zászlóaljának 1962. február 22-ei akciója. \(BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. 1962. február 22.\)](#)

A budapesti parancsnok májusban riadóztatta újra az óbudai zászlóaljat, melyben az egész országra kiterjedő ellenséges akcióról számolt be. A harcrendelkezés szerint februárban Pest, Borsod és Csongrád megyében, valamint Budapest területén az ellenség röpcédulákat szórt, és a mezőgazdasági munkák sabotálására, sztrájkra buzdított, valamint több személy (két kitüntetett tévesz-elnök, egy körzeti megbízott rendőr, egy üzemi pártbizottsági titkár) ellen is merényletet követtek el. Márciusban pedig „*ellenséges repülőgépek több esetben megsértették hazánk légterét. 1962. március 21-én éjjel Néphadseregünk rakétaegységei a Balaton felett megsemmisítettek egy ellenséges repülőgépet, amely az üldöző vadászgépeinkre tüzet nyitott, a gép személyzete és öt utasa életét veszttette. A megtalált roncsokból ítélve, 5 ejtőernyőst szándékoztak ledobni.*” Az 1962. május 19-én beérkezett operatív adatok és azt megerősítő rendőri jelentés szerint előző éjjel Monor és Vasad községek területéről erősödő, majd elhalkuló kb. 10 percig tartó repülőzúgást jelentettek. Ezt Kis Pál inárcsi lakos megerősítette: „*erős kutyaugatásra ébredve kiment az udvarra, hallotta a repülőgépzúgást, majd elhalkulása után erős suhogást hallott, melyből ejtőernyősök leszállására következtet.*” Az operatív felderítés Szilfásdülőerdőtől ÉNy-ra „8–10 személytől származó, felismerhető

ejtőernyős cipőre jellemző lábnyomokat, valamint egy amerikai cigarettás doboz maradványát, egy amerikai eredetű gpi. töltényt és a közvetlen környékén egy fára felakadt ejtőernyőfoszlányt talált.” Ugyanabban az erdőben Gombás János a hajnali szürkületben „ismeretlen személyeket látott, akik amikor feljűk haladt, futásnak eredtek, majd eltűntek.

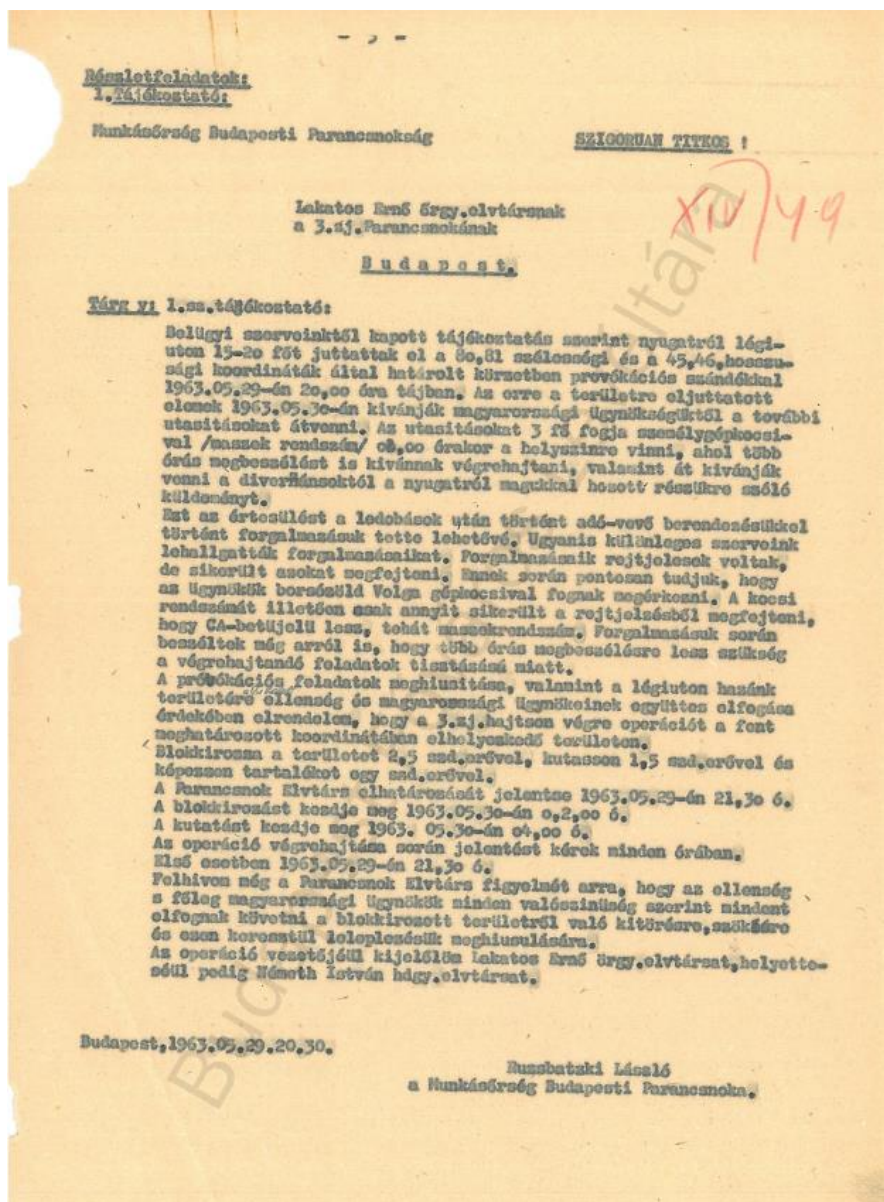
Szintén az operatív szervek közlése szerint a felfegyverzett csoport az említett erdőben, feltehetően a számukra előre elkészített földalatti támaszponton rejtőzött el, és az erdőt nem hagyta el. Ezért a budapesti parancsnok utasította a 3. zászlóalj parancsnokát, hogy 1962. május 19-éről 20-ára virradóra az említett területet fésülje át, az „ott rejtőzött ellenséges csoportot kutassa fel, fogja el, ellenállás esetén semmisítse meg.”

4. kép. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. május 19-ei harcrendelkezése. (BFL XXXV.33.1962. 12 öe. 1. kötet. 1962. május 19.)

Ugyanezen dokumentumok között szerepel egy majdnem pontosan egy évvel későbbi, a 3. zászlóaljat érintő tájékoztató, amely szintén egy Nyugatról érkezett diverzáns csoport felderítéséről szól: „légi úton 15–20 főt juttattak el a 80°81' szélességi és 45°46' hosszúsági

koordináták¹³ által határolt körzetben provokációs szándékkal 1963.05.29-én 20.00 óra tájban.” A „különleges szervek” lehallgatták a rádióadásokat, és megfejtették, hogy az „ügynökök” május 30-án CA-betűjelű maszek rendszámmal (!) ellátott, borsózöld Volga személygépkocsival kívánják a magyarországi ügynökségükről a további utasítást a helyszínre vinni, a diverzánsoktól a nyugatról hozott csomagot átvenni. Az elfogást és a kitörés megakadályozását a 3. zászlóaljnak kellett végrehajtani.¹⁴

5. kép. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1963. május 29-ei tájékoztatója. (BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. 1963. május 29.)

Riadótervet „az ország belső rendjét megzavaró ellenséges rendzavarás”, sztrájk, tüntetés, nagy erejű elemi csapáresetén lehetett és kellett a zászlóaljnak készíteni. A karhatalmi riadó lehetett teljes, egész országra, illetve Budapestre vagy Budapest egyes

¹³ A Jeges-tengerben lévő Zemlja Alexandri szigettől északnyugatra.

¹⁴ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1963. május 29-ei tájékoztatója.

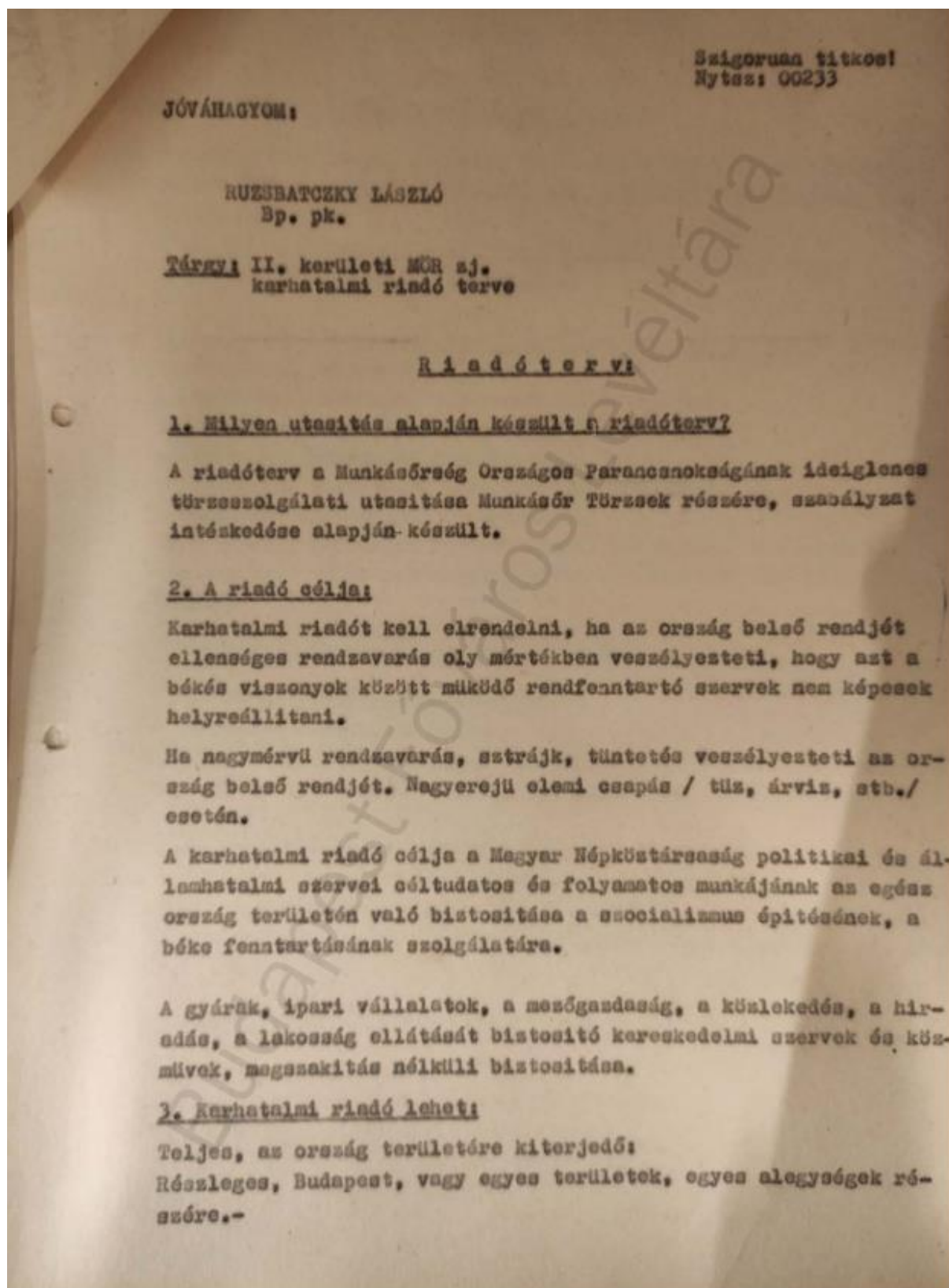
területére kiterjedő. A teljes személyi állomány részére szóló riadót az MSZMP KB első titkára, a Minisztertanács elnöke és a Munkásőrség országos parancsnoka, Budapest személyi állománya részére – a fent felsoroltakon túl – az Országos Karhatalmi Parancsnokság vezetője, törzsfőnöke, tagjai, a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság vezetője, a Munkásőrség budapesti parancsnoka, az Országos Karhatalmi Parancsnokság vezetőjének nyílt parancsával ellátott és általa megbízott személyek rendelhetek el. A kerületi zászlóaljnak személyi állománya részére a riadót – a fentiekén túl – a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság vezetőjének engedélyével a kerületi munkásőrparancsnok egyetértésében a kerületi pártbizottság első titkárával és a budapesti parancsnok engedélyével lehetett elrendelni. Amennyiben váratlan vagy ellenforradalmi rendzavarás történt (volna), az illetékes egység parancsnoka a kerületi pártbizottság első titkárának utasítására vagy egyetértésében rendelhetett el riadót. Az elrendelés történhetett személyesen, telefonon vagy rádión (rejtjelezve), illetve nyílt parancs formájában írásban.

A zászlóaljtörzsnek normál esetben 60 perc, a zászlóaljnak 240 – a rádió működésképtelensége esetén 90 és 360 – perc állt rendelkezésre, hogy a megadott gyülekezési helyre megérkezzenek. A mindenkor parancs rendelkezett a biztosított objektumokról, az alárendelt egységek feladatairól, fegyverzetéről, élelmezéséről és az összeköttetés módjáról.¹⁵

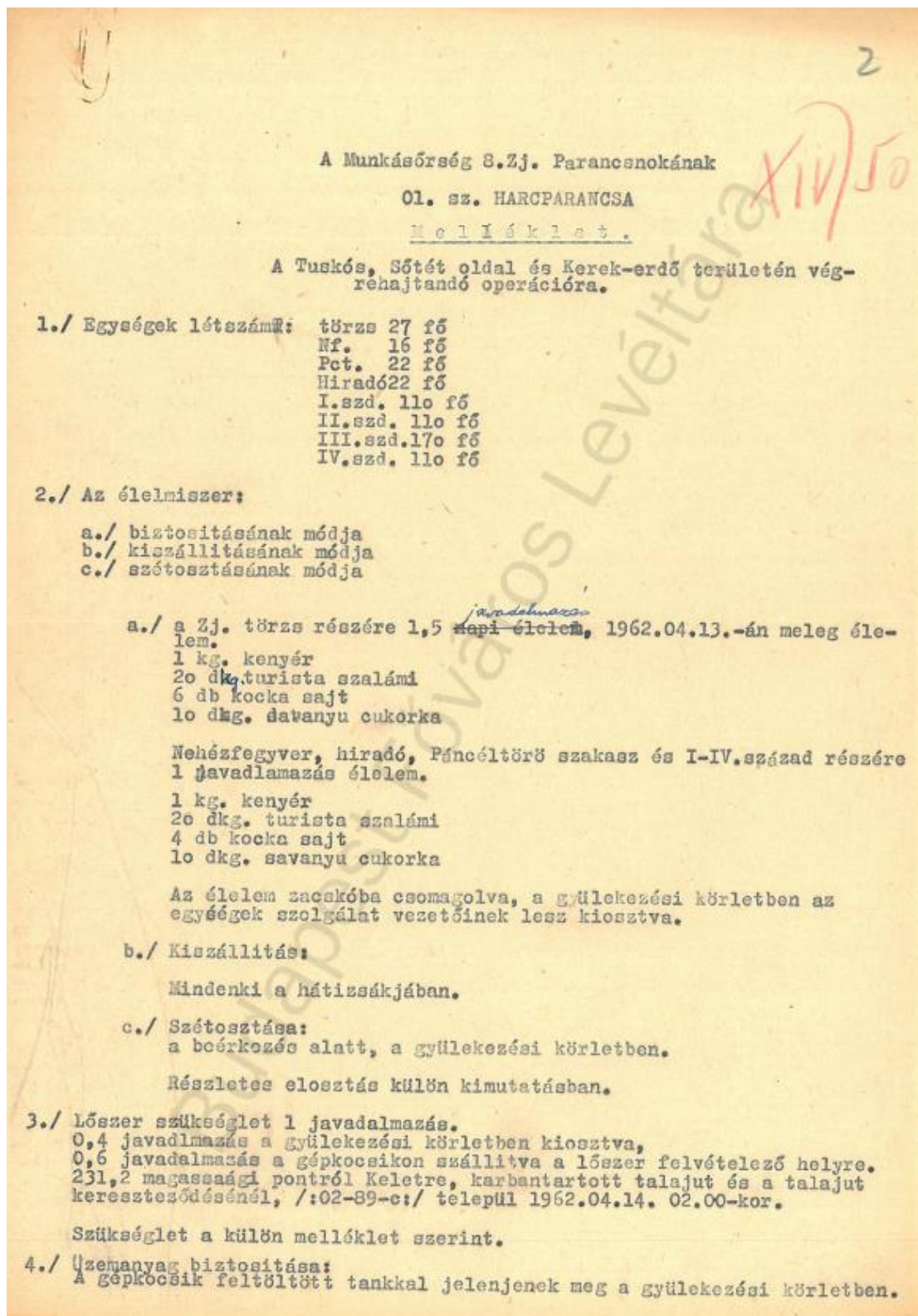
Az élelmezés mértékébe enged betekinteni a budapesti 8. zászlóalj által 1962 áprilisában szervezett akció, ahol a zászlóaljtörzs részére 1 kg kenyér, 20 dkg turista szalámi, 6 db kockasajt, 10 dkg savanyú cukorka volt a „javadalmazás”; a nehézfegyver, híradó, páncéltörő szakasz és az I–IV. század részére 2 db kockasajt híján ugyanekkora élelemmennyiséget számoltak fel másfél, illetve egy napra.¹⁶

¹⁵ BFL XXXV.33.1962. 10. öe. A Munkásőrség 2. zászlóalj parancsnokának 1962. augusztus 29-ei riadóterve.

¹⁶ BFL XXXV.33.1962. 22. öe. A Munkásőrség 8. zászlóalj parancsnokának 1962. április 13-ai hadparancsa.

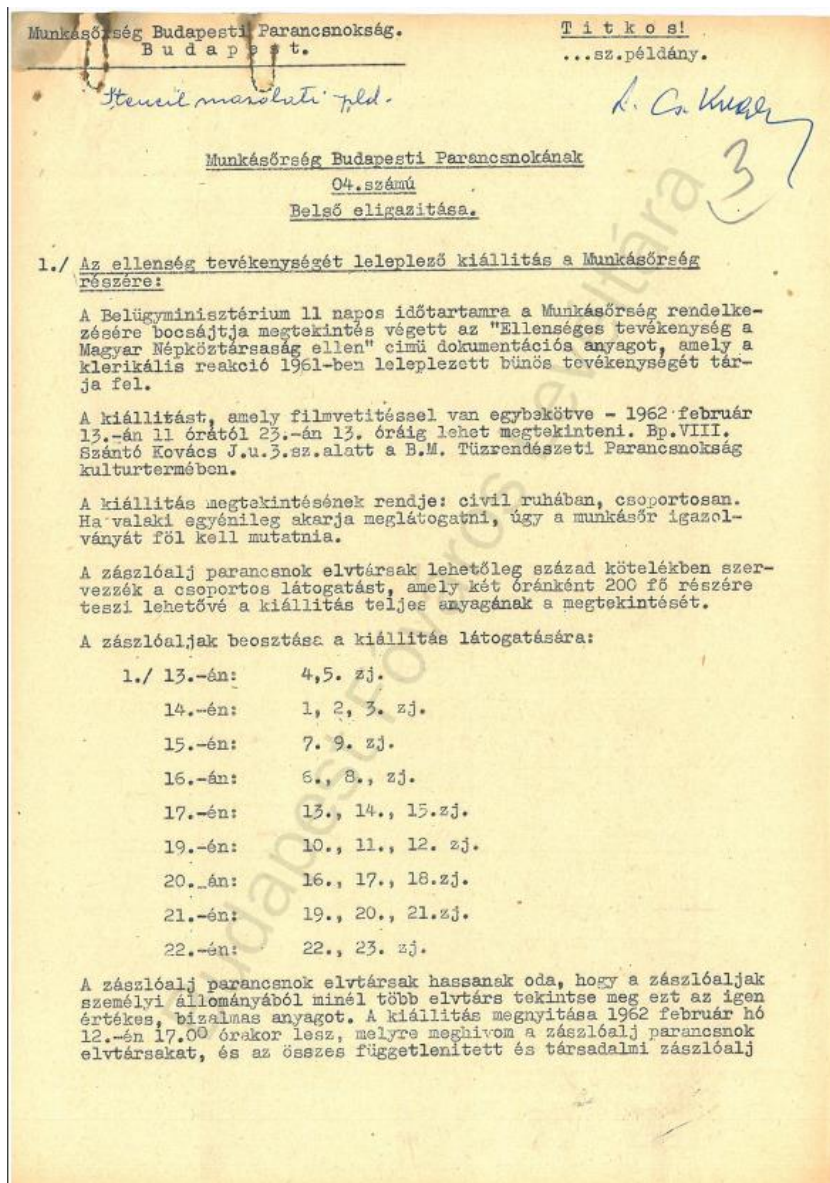
6. kép. A Munkásőrség 2. zászlóalj parancsnokának 1962. augusztus 29-ei riadóterve.
(BFL XXXV.33.1962. 10. őe.)

7. kép. A Munkásőrség 8. zászlóaljának élelmiszerellátása 1962. április 13-án.
(BFL XXXV.33.1962. 22. öe.)

A diverzáns tevékenységre való felkészítés jóval az említett események előtt, már 1962 februárjában megkezdődött, február 12-én nyílt kiállítás *Ellenséges tevékenység a Magyar Népköztársaság ellen* címmel, és a kerületi zászlóaljak munkásőrei 11 napon át látogathatták. A „klerikális reakció 1961-ben leleplezett bűnös tevékenységéről” szóló „dokumentációs

anyag”, illetve a hozzákapcsolódó film megtekintésére a VIII. kerületi Szántó Kovács János (ma: Dologház) utcában lévő BM Tűzrendészeti Parancsnokság kultúrtermében volt lehetőség.¹⁷

8. kép. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 4. számú belső eligazítása.
(BFL XXXV.33.1962. 1. öe.)

Az 1962. január 11-én kelt 2. számú főkapitányi heti parancs értelmében március második felében *A kémek elleni védekezés és éberség* címmel a rendőrség állományának is előadást tartottak. A „tananyag” a XXII. kongresszus idézése után az elért sikerekről számolt be (csak az NDK-ban két év alatt négyezer ügynök leleplezése – Élő Tölgy; 1960-ban 57 ezer esetben utazott be Magyarországra „kapitalista”, és 41 ezer alkalommal kapitalista országba magyar állampolgár).¹⁸ Az anyag a hazalátogató magyarok között „1945-ben kitelepített

¹⁷ BFL XXXV.33.1962. 1. öe. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 4. számú belső eligazítása.

¹⁸ Az állambiztonsági szolgálatok természetesen az amnesztiával hazatérő személyeket is nyilvántartották és megfigyelték, és igyekeztek beszervezni őket. A jelentések szerint a Budapestről „disszidált” 90 000 főből 1958 végére 8500-an tértek haza, ebből 6892 főt nyilvántartásba vettek, 5000-et a győri hazatelepítő központban

volksbundista sváb”-okat, „SS-katonák”-at is említ, és az általánosságokon túl konkrét, általában anonim kémügyek leírását olvashatjuk, melyek közül a legismertebb a Heidt Károly 1960-as, nagy port felvert ügye. Az oktató anyag készítője politikai, katonai, gazdasági, tudományos hírszerzésről írt, részletesen tárgyalja a módszereket: személyes összeköttetés, összekötő futár, postai levélfogalom titkosírással, rejtekhely alkalmazása; valamint meghatározza a feladatokat: kémek leleplezése, disszidálásból hazatértek ellenőrzése, mindez hisztériakeltés nélkül.¹⁹

A Munkásőrség budapesti zászlóaljainak 1962-es anyagát áttanulmányozva azt tapasztaljuk, hogy a III. kerületi rendelkezések – más földrajzi környezetben és szereplőkkel – de hasonló háttértörténetekkel más kerületekben is megjelennek.²⁰

Ruzsbatzky által jegyezve már május 5-ei keltezéssel készült harcrendelkezés, ebben a röpcédulával elárasztott megyék Pest, Fejér, Borsod, Csongrád voltak; a repülőket Vecsés és Üllő térségében észlelték; a kutyaugatásra ébredő személy üllői lakos volt. A szilfási felderítés helyszíne itt még Üllő; Gombos pedig a névtelen erdőben riasztotta meg az ismeretlen személyeket. Az egyértelműen gyakorlatnak minősített operációra a XX. kerületi zászlóaljat tervezték vezényelni, szigorú utasítás szólt arról, hogy az erdők védelme érdekében a gyakorlat alatt az erdőkben a dohányzás és a pisztoly elővétele szigorúan tilos.²¹

A május közepén több kerületben is tervezett, illetve végrehajtott akciók a kerületi sajátosságokra voltak szabottak, a VII., a VIII., a XII. és a XIII. kerületben például a repülők Alsópakonyon, Vasadon, Szigethalmon, Tökölön, Monoron hallatszottak; Kis vasadi, szentimretelepi, ballamajori lakos volt; Gombás Pótharasztn, Nyíregyházán és a Buckás erdőben látta az elfutó személyeket.²²

A nevezett blokkírozási akciók tehát a kiképzési tevékenység részei voltak. Az 5. zászlóalj például 1962. május 12-én kapott harcrendelkezést, melyben az az utasítás szerepelt, hogy *„Inárcs községtől keletre 1 km-re lévő erdős fedett terepen – ahol feltételezhetően 8 fő ellenséges diverzánst dobtak le repülőről – zászlóaljerővel operációt hajtsunk végre, blokkírozott körzetben, kutatóval, az ellenség felkutatására, elfogására, illetve ellenállása esetén megsemmisítésére.”* A feladat végrehajtását (riadó, operációs feladat) a zászlóaljak önállóan és „döntnökök megállapítása” szerint elemezték, a kerületi pártbizottság felé az eredményeket összegezték, a zászlóaljgyűléseken a tanulságokat a munkásörökkel megosztották.²³

kihallgattak. Az 1962-re hazatérő 10 000 személyből majd az összes felnőttet kihallgatták. ÁBTL 1.12.2. 3. doboz. Jelentés a BRFK Politikai Nyomozó Osztály 1958., 1959., 1960., 1962. évi munkájáról.

¹⁹ BFL VI.12.a.1. 33. kisdoboz. 111-017/11/1962. Átirat szakpolitikai előadás megtartásáról.

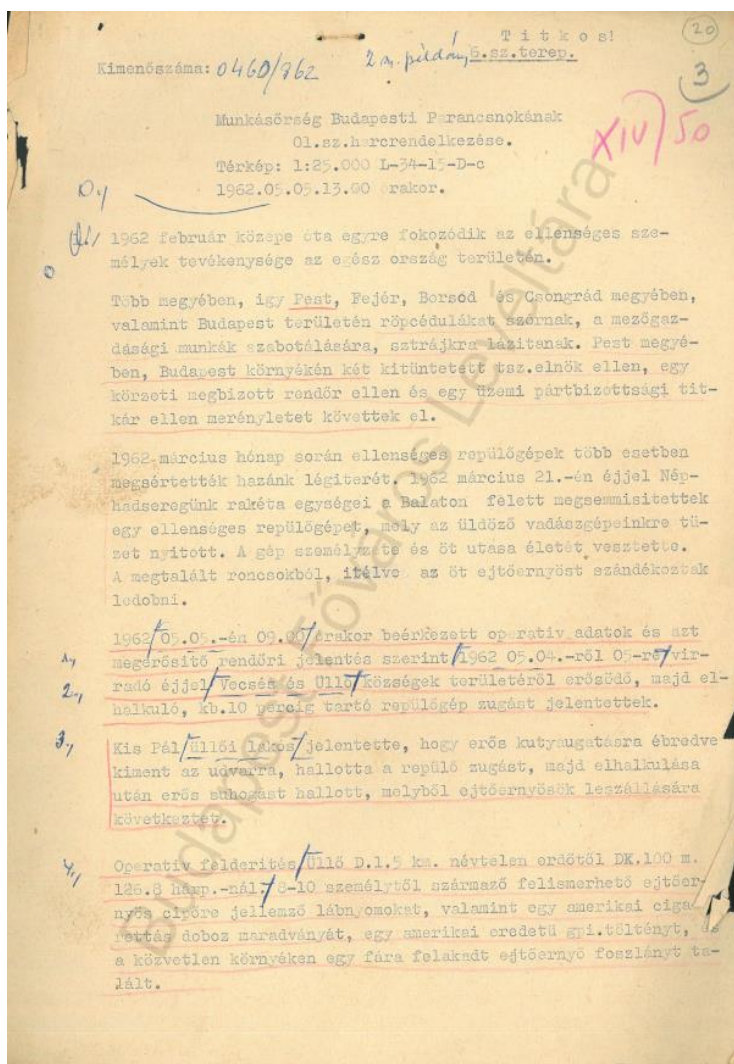
²⁰ Sőt a IV. kerületben már 1961-ben feltűnt a repülőgép, ejtőernyő stb. elem. BFL XXXV.33.1961. 13. öe.

²¹ BFL XXXV.33.1962. 1. öe. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. május 5-ei 1. sz. harcrendelkezése.

²² BFL XXXV.33.1962. 20. öe. A Munkásőrség 7. zászlóalj parancsnokának 1962. május 5-ei harcrendelkezése. BFL XXXV.33.1962. 22. öe. A Munkásőrség 8. zászlóalj parancsnokának 1962. május 19-ei harcparancsa. BFL XXXV.33.1962. 26. öe. A Pataki István (X.) Munkásőrzászlóalj parancsnokának 1962. május 19-ei 1. számú harcparancsa. BFL XXXV.33.1962. 30. öe. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. május 12-ei 1. számú harcrendelkezése. BFL XXXV.33.1962. 32. öe. A Munkásőrség Kilián György (13.) zászlóalj parancsnokának 1962. május 5-ei harcparancsa.

²³ BFL XXXV.33.1962. 16. öe. Jelentés a Magyar Szocialista Munkáspárt V. Kerületi Végrehajtó Bizottsága részére az 1961/1962. kiképzési évben a kerületi munkásőr zászlóalj helyzetéről. BFL XXXV.10.a.4. 143. öe. (1962. július 26.).

Meg kell jegyezni, hogy a BM Politikai Nyomozó Főosztályán is fennmaradt egy „Tavaszi” fedőnevű ügy, ahol 1958 júliusában jelezték, hogy néhány nap múlva a reggeli órákban ismeretlen felségjelű repülő fog a Mátrába diverzáns csoportot szállítani. A feladat kényszerleszállás kikényszerítése volt, és parancs szerint tűzparancsot is adhattak. ÁBTL 1.6. II/1. 5. doboz. sz. n. 1958. július 5. Diverzánscsoport ledobásáról szerzett értesülések.

9. kép. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. május 5-ei 1. sz. harcrendelkezése. (BFL XXXV.33.1962. 1. őe.)

Az sem meglepő, hogy milyen néven és csoportokban szerepeltek az akciók negatív főszereplői. A februári műveletek fő célpontjai egyházi személyek voltak akkor, amikor 1960-ban és 1961-ben két nagyobb hullámban több száz házkutatást követően tiltott szervezkedés vádjával majd száz, egyház közeli személyt letartóztattak.

A másik célcsoport sem volt ismeretlen a lakosság körében. A kopjások lényegében egy, a második világháború alatt alakult diverzáns csapat volt, akik – még a tényleges kiképzés előtt – fogságba estek, és a sztálini lágerrekbe kerültek. Berkesi András és Kardos György, a katonapolitikai osztály korábbi tisztjei a *Kopjások* című regényükben azonban egy olyan összeesküvés-elméletet szőttek, mely az „ellenforradalom” kitöréséhez vezető titkos szálakat foglalta magában. A könyv 1961-ben Magyarországon a legolvasottabb regény volt, az ebből készült hangjátékot 1962-ben sugározták a Kossuth Rádióban. Az 1959-ben megjelent regény 1962-ben már a negyedik (1986-ig kilenc) kiadást érte meg.

A ténylegesen végrehajtott akciókról készült elemzések szerint a „diverzánsok” elfogásának megghiúsulása részben magában a személyi állomány magatartására és felkészültségére vezethető vissza. A XIII. kerületben 1962. május 5-én délután fél kettőkor érkezett be a budapesti parancsnokságról a harcrendelkezés. A zászlóalj parancsnoka, Csabai Gyula 5 perc múlva elrendelte a riadót, a törzs 95%-a egy órán belül harcra kész volt. A

személyi állomány felé este hét óra után rendelte el a riadót, és a problémák ekkor kezdődtek. Mivel nem volt szabad az állományt délután riadókészültségbe helyezni, több helyen – lakásukon nem lévén telefon – nem tudták elérni az alegységparancsnokokat, az egyik századparancsnok félreértette a riadókódot, valamint szombat lévén sokan nem tartózkodtak otthon, így a riadólánc megszakadt. A gépkocsik használata sem hozta meg a kívánt eredményt, és a létszámlétszámhiány miatt a tervezettnél kilencven perccel (!) később tudtak csak elindulni „az operáció körzetébe”. A kijelölt útvonal rossz volt, a gépkocsivezetők pedig nem tartották be az előírást, sőt egyikük útközben „megállt dolgát végezni. Ennek következtében a mögötte haladó kocsik is megállni kényszerültek, és hogy az oszlopot utolérjék, meg nem engedett sebességgel hajtottak (70–80 km).” A terep átkutatása a tervezettnél gyorsabban zajlott le, a létszámmellenőrzés dacára mégis három fő kint maradt terepen.²⁴

Az akció olyan rosszul sikerült, hogy a következő, május 23-ai XIII. kerületi „összparancsnoki” értekezletnek is fő témája volt. A zászlóaljparancsnok-helyettes részt vett a zuglói és a kőbányai zászlóaljak operációs munkájában, és jóval nagyobb fegyelmet tapasztalt, de törődést is: a blokkírozás után például meleg teával várták a munkásöröket. Ezt a viselkedést összehasonlította a saját zászlóaljjáéval, mikor „*Gagarin el[lv]t[ársa]-t vártuk,²⁵ az elvtársak, akik ki voltak állítva a kordonba, zsebre dugott kézzel álltak, ettek, május 1-én pedig WC ürüggyel elmentek a büfféhez [sic!], ott ittak. 5 percenként jártak WC ürüggye alatt inni. Nincs a mi elvtársainkban semmi önfegyelem?*”²⁶ A hiányosságokat a két nappal későbbi zászlóaljgyűlés ismét megerősítette.²⁷

Mivel a munkásörök nem hivatásos katonák voltak, a gyakorlatok során is számtalan, az előző történethez hasonló hibát elkövettek, és ezeket visszaemlékezéseikben is – érdekes módon – humoros történetekként mesélték. Az 5. zászlóalj egyik gyakorlatáról így mesélt egy kerületi munkásör: „*Egyszer egy szombat este riasztottak bennünket, s elvittek valahova Gödöllő környékére. Ott nagy területet blokkíroztunk, parancsnokságot, szűrőállomásokat hoztunk létre, majd átfésültük a terepet. Már hajnalodott, amikor társaink négy férfit és négy nőt kísértek be a parancsnokságra. Mi azt hittük, hogy ők a feltételezett ellenség szerepére felkészített személyek, akiket nekünk fel kellett kutatnunk. Aztán nagy megrökönyödésünkre kiderült, hogy az elfogottak özlesen járt civilek, amit vadász igazolványukkal is bizonyítottak. Mit tehettünk? Kissé restelkedve elnézést kértünk tőlük és megfogadtuk, hogy legközelebb elővigyázatosabbak leszünk.*”²⁸

²⁴ BFL XXXV.33.1962. 32. öe. A Munkásörség Kilián György (13.) zászlóalj parancsnokának 1962. május 9-ei jelentése az MSZMP Budapesti Párt- és Tömegszervezeti Osztályának.

²⁵ Jurij Alekszejevics Gagarin űrhajós 1961. augusztus 19–22. között tartózkodott Magyarországon.

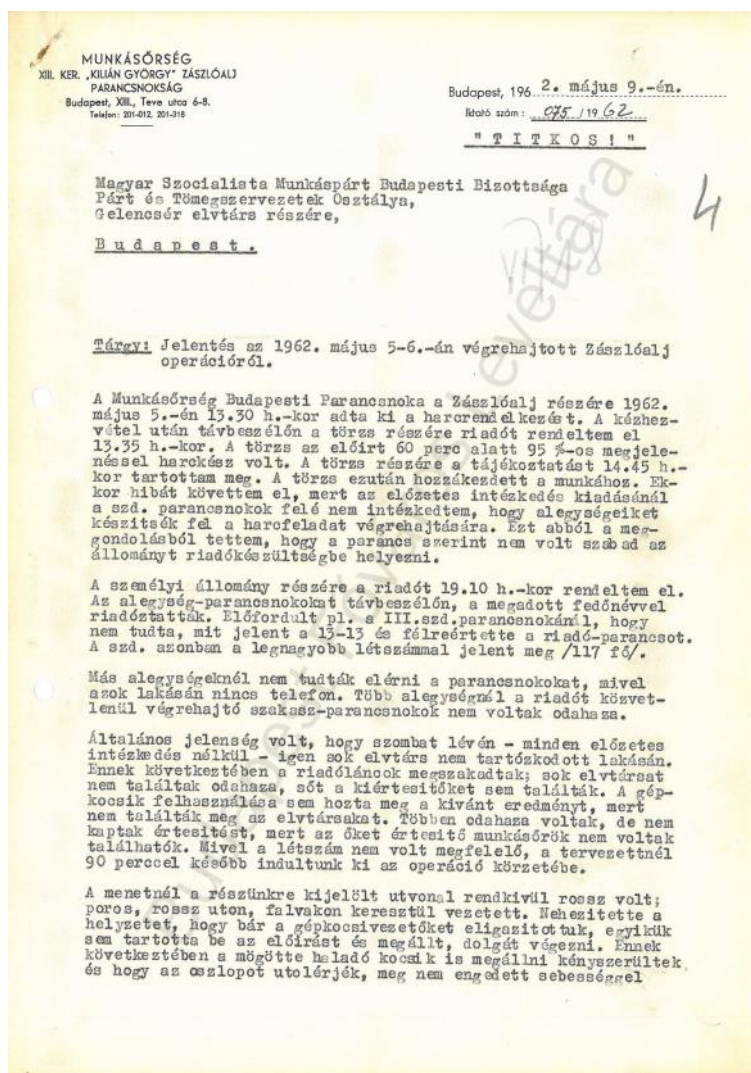
²⁶ BFL XXXV.33.1962. 32. öe. A Munkásörség Kilián György (13.) zászlóalj parancsnokságának 1962. május 23-ai összparancsnoki értekezletének jegyzőkönyve.

²⁷ BFL XXXV.33.1962. 32. öe. A Munkásörség Kilián György (13.) zászlóalj 1962. május 25-ei zászlóaljgyűlésének jegyzőkönyve.

Pedig az angyalföldi alakulatnak volt elképzelése arról, hogyan is kellene működni a zászlóaljnak: „A nemzetközi imperializmus élén az Egyesült Államok háborúra uszító köreivel a kubai események során a háború szélére vitte a világot. A szocialista tábor a Szovjetunió nyugodt, előrelátó, az igazságon és erőn alapuló politikája megmentette az emberiséget a nukleáris háború szörnyűségeitől.

Nekünk, munkásöröknek mint a Magyar Népköztársaság egyik fegyveres erői tagjainak az a kötelességünk, hogy szorosabban markoljuk a fegyvert, őrizzük a ránk bízott népi vagyont és egész magatartásunkkal, nyugodtságunkkal, fegyelmezettségünkkel, a foglalkozásokon való pontos megjelenésünkkel, valamint az őrszolgálat-szabályzatban előírt feladatoknak ellátásával tegyünk eleget önként vállalt, esküvel megerősített kötelességeinknek.” BFL XXXV.33.1962. 32. öe. A Munkásörség Kilián György (13.) zászlóalj parancsnokának 1962. november 6-ai 16. számú díszparancsa.

²⁸ Munkásörség V. 43. p.

10. kép. Jelentés a Munkásőrség Kilián György (13.) zászlóaljának 1962. május 9-ei akciójáról. (BFL XXXV.33.1962. 32. őe.)

A XVI. kerületben is jegyzetek fel hasonlóan megmosolyogtató művelet. „Kétségkívül a parancsnokok tervszerű politikai és gyakorlati felkészítése sokban elősegítette a zászlóalj tökéletesebb kiképzését. A zászlóalj ezután már merészebb kiképzési feladatok elvégzésére is vállalkozott, mint például a kerületben lévő nagyiccei erdőnek a blokkírozása, vagy átkutatása, amit egy század munkásőr húsz perc alatt elvégzett, de olyan alaposan, hogy a legkisebb bokorajlat is átkutatták. Vagy a feltételezett ellenség által megszállt XVI. kerületi pártbizottság lerochanása és visszafoglalása. Ezek a harci gyakorlatok egy kicsit mosolyra kényszerítő, az úttörők számháborújához hasonló harci feladatoknak tűnhetnek a mai fiatal munkásőrök szemében, akik sokszor több munkásőreivel együtt, több száz hektárnyi erdőben hajtanak végre gyakorlatokat korszerű fegyverekkel és kiváló rendszerű híradós felszerelésekkel. Így került sor egyik éjszaka [...] az Ikarus gyár teljes blokkírozására, majd a »gyárba behatoló diverzánsok üldözésére, illetve elfogására.« [...] az elbújt »öt diverzáns« közül csak négyet tudtak megtalálni. Az ötödiket hajnalig keresték. Pedig a gyárban jártas munkásőrök mindent átkutattak többször is, de az ötödiknek valahogy nyoma veszett, és sehogyan sem sikerült előkeríteni... De találtak egy alvó embert egy teljesen félreeső irodában, aki egy lócán hanyatt fekve, feje alatt vattakabáttal, jóízűen hortyogott. A zajra persze ő is felébredt és riadtan pislogott a lócát körülvevő munkásőrökre. Kiderült, hogy az éjszakai műszak diszpécser

hortyogta át békés álmát. [...] Komolyságot erőltetve magukra a parancsnok elé kísérték a zavartan mentegetőző embert.” Az ötödik „diverzáns” a gyakorlat lefűjása után a vízvezetékaknából mászott elő.²⁹

De a zászlóaljtörténetek feljegyezték olyan eseményt is, amikor a „saját erő” elveszett, vagy „kibújt a zárásból”, ezért az is előfordult, hogy a MÁV váltókezelője világosította fel a keresőket, hogy „a hajnali vonatra felszállt egy munkásőr.”³⁰

A figyelmes olvasó észrevehette, hogy nemcsak a történetek kerültek különböző narrációba, de a koordináták és az akcióhelyszínek is fiktív helyeket adtak meg, így feltételezheti, hogy a diverzáns behatolásoknak csekély valóságalapja lehetett. A korábbi iratokat tanulmányozva is találunk hasonló akciókat, a berepülő jelzés nélküli repülőgépeket a Magyar Néphadsereg légierije megsemmisíti, a korábban ledobott ejtőernyősökről juhásztól, kanásztól stb. értesítést nyernek, Tökölön, a Névtelen erdőben stb. az ellenforradalmi, fasiszta csoportot meg kell semmisíteni.³¹ Mégsem haszontalan ezeknek az akcióknak a tanulmányozása, hiszen képet kapunk arról, hogy a munkásőrségnél milyen fedőtörténetekkel igyekeztek fenntartani a harci morált, mennyire voltak ütőképesek, illetve mennyire tartották magukat ütőképesnek a munkásőrök, illetve mely történetek „szivárogtak be” a civil lakosság tudatába. Mert ezek a blokkírozások nemcsak az éj leple alatt, lakatlan terepen történtek, hanem olyan forgalmas területen is, mint a Szentendrei út, Moszkva (ma: Széll Kálmán) tér.

A III. kerületi munkásőrség 1962. évi anyagában témánkat érintve még két nagyon érdekes, és a budapesti zászlóaljakat tekintve jelen feldolgozottság szerint egyedinek tekinthető narrációjú akció előkészítésének lehetünk tanúi. Augusztus 27-én délből a Munkásőrség budapesti parancsnoka arról értesítette a III. kerület parancsnokságát, hogy az 1962. augusztus 19-ei és 20-ai nyugat-berlini események hatására a Budapest környéki sváb lakosság a csillaghegyi és a Békásmegyer területén lakó „deklasszált elemek” támogatásával szimpátiatüntetést szervez, és felszólította a parancsnokot a tüntetés felosztatására.³²

A háttértörténetet az adta, hogy a berlini fal megépítésnek első évfordulóján, 1962. augusztus 17-én Peter Fechter és Helmut Kulbeik Checkpoint Charlie-nál lévő határátkelőtől egy saroknyira át akartak szökni a falon. Utóbbi átjutott, előbbi pedig a falon átmászás közben halálos találat érte, és a 18 éves fiatalembert a halászárványban hagyták egy órán át az életéért könyörögni, majd elvérezni. Ehhez járult még a „tüntetés” részvevőinek cinikus megnevezése, a II. világháború előtti Óbuda és Békásmegyer lakosságát jelentős arányban kitevő „braunhaxler” sváb közösségé, akiknek szisztematikus elűldözése 1946-ban megtörtént.³³ Az 1961–1962-es állambiztonsági jelentések megállapították, hogy a „svábok lakta” budapesti kerületekben (III., XX., XXII.) a németajkú lakosság a népszámlálásokon svábnak vallotta magát, tartották a kapcsolatot a Németországban élő rokonaikkal, és – a jelentés írói szerint – vallásosak voltak, „kapzsiság”, „munkaszeretet” és „szorgalom” jellemezte őket, valamint nehéz volt bárkit is beszervezni közülük, mert nyilvános helyekre nem jártak szórakozni, és nem követtek el köztörvényes bűncselekményeket.³⁴

²⁹ Hoffmann 1987. 60–61. p.

³⁰ Munkásőrség XV. 42. p.

³¹ BFL XXXV.33.1961. 1. öe. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1961. április 22-ei 1. számú harcrendelkezése. 11. öe. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának 1961. április 22-ei harcparancsa.

³² BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség budapesti parancsnokának 1962. augusztus 27-ei harcparancsa.

³³ 1946. február 28-án és március 5-én Békásmegyer összlakosságának 92%-át marhavagonokban szállították Németországba. A deportálás 575 családot és majd két és félezer embert érintett. Horváth 2020. 508. p.

³⁴ ÁBTL 1.12.2. 3. doboz. 1961. december 16-ai, 1961. december 31-ei jelentés, 1962. I. félévi és 1962. évi beszámoló.

A forgatókönyvírók a kitelepített hozzátartozókkal bíró „mindenre elszánt”, huzamos – nyilván a II. világháborúban, német oldalon – harctéri szolgálattal bíró fegyveres tüntetőket tehát a Budapest környéki svábok lakta községekből verbuválták,³⁵ a tüntetésben résztvevők számát pedig mintegy 2000–2500 főre becsülték.³⁶

Az „operációt” augusztus 27-én este hat órára tervezték a Szentendrei út, Búvár utca és Hévízi út által határolt útszakaszon. Az oszlató éket az első század, annak fedezését a 2., a Szentendrei útba torkolló Raktár, Búvár, Veder, Meggyfa, Matróz utcákat, a Bogdáni és Hévízi utakat a 3. század zárta le. A tömegközlekedési eszközöket (villamos, HÉV, autóbusz, taxi) és a gépkocsiforgalmat szüneteltették, a HÉV-állomásokat és a területen lévő raktárakat a rendőrség ellenőrizte volna. A kerületi tanács gondoskodott a házak bejáratának lezárásáról és a lakosság megnyugtatójáról.³⁷

A mindennapi élet szülhette a „III. kerületi rendőrkapitányság vezetőjének” november végi „harcparancsát”. A Csillaghegyi Lenáru gyár üzemvezetősége 1962. november 26-án a kora reggeli órákban fellépő hőközponti áramellátási hiány miatt a délelőtti műszakot leállította, a dolgozókat pedig hazaküldte. A gyárból kijövő dolgozók egy része azonban kihasználta a hirtelen jött szabadságot, és Római-parton lévő Sétahajó Vendéglőbe mentek³⁸ és ott italozni kezdtek, mely eleinte szolidan folyt, később természeténél fogva egyre hangosabb lett. A dolgozók közötti eszmecserében természetesen a gyári események is szóba kerültek, és „az ott lévő »osztályidegenek« az áramhiány kapcsán kezdték szidalmazni a kormányt. A jobb érzésű dolgozók ekkor otthagyták a vendéglőt, és közülük egy elkerékpározott a csillaghegyi rendőrségre, és az esetet jelentette.”

A csillaghegyi rendőrség megerősített létszámmal és két URH-kocsival ki is szállt a helyszínre és a vendéglőt kiürítette, a tömeget szétszlatta. „A helyszínen maradt operatív munkások megfigyelése szerint a tömeg egy része nem ment haza, hanem a hangadók egy részével az Emőd utcai Halászkertbe ment, másik része pedig a Szatmári [sic!] utcába ment az ott lévő Spiccer féle italboltba.” A helyszínen maradt „operatív munkások” a későbbiekben azt jelentették, hogy az italtól felbátorodott és az oszlatás miatt felháborodott, valamint a korábbi műszak lejártával több gyárból feldúsult tömeg a Tóvendéglő kertjében és azt körülvéve tisztásra tüntetést szerveznek. A gyülekezési helyre a Rozgonyi Piroska utcát jelölték ki, és azt tervezték, hogy HÉV-vel távoznak a város belső részeibe. A tömeg várható létszámát 1500–2000 főben határozták meg. A riadóztatást délre, a tömegoszlatást három órára rendelték el.³⁹

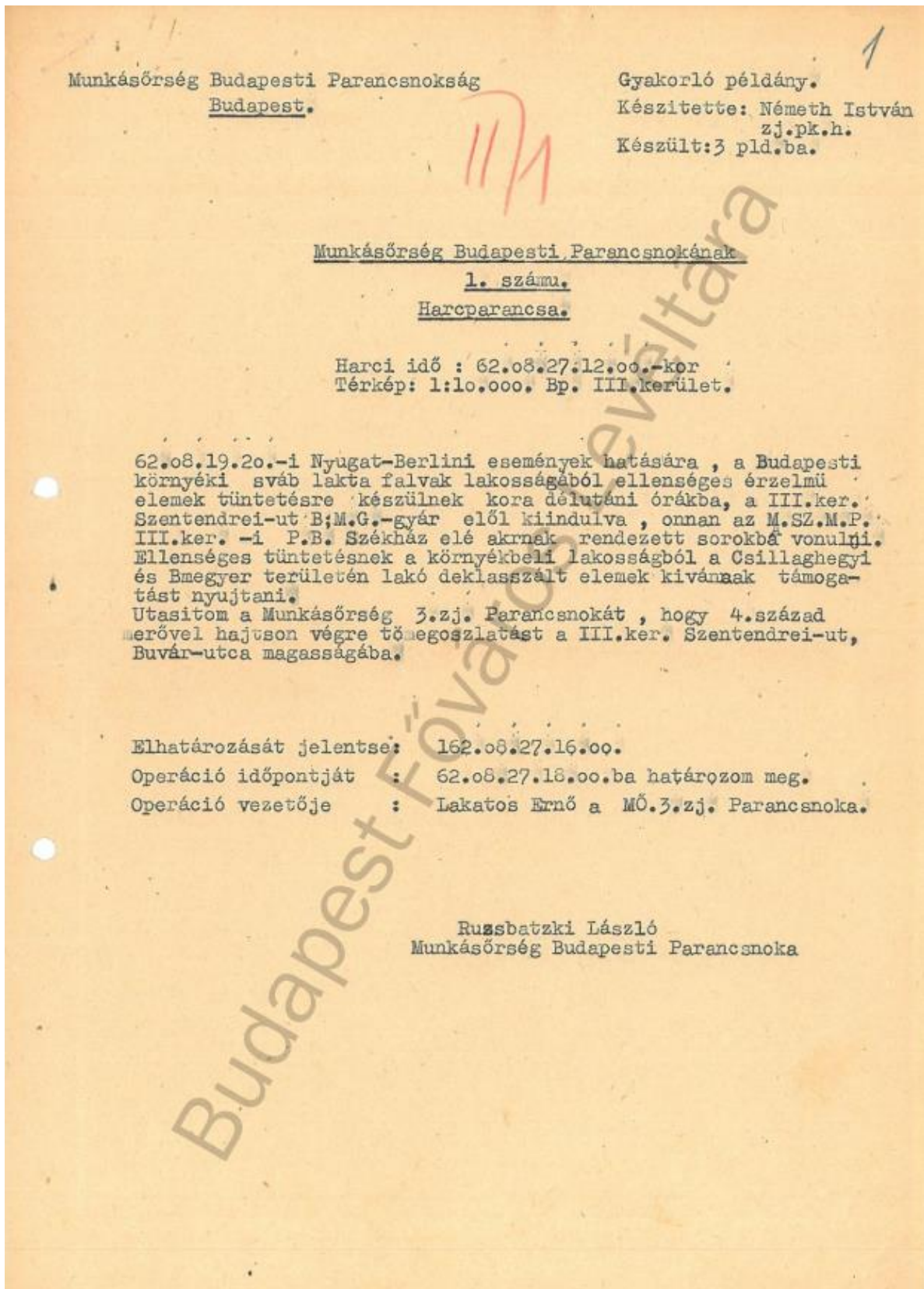
³⁵ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának [1962. augusztus 27-ei] helyzetmegítélése.

³⁶ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának 1962. augusztus 27-ei harcparancsa.

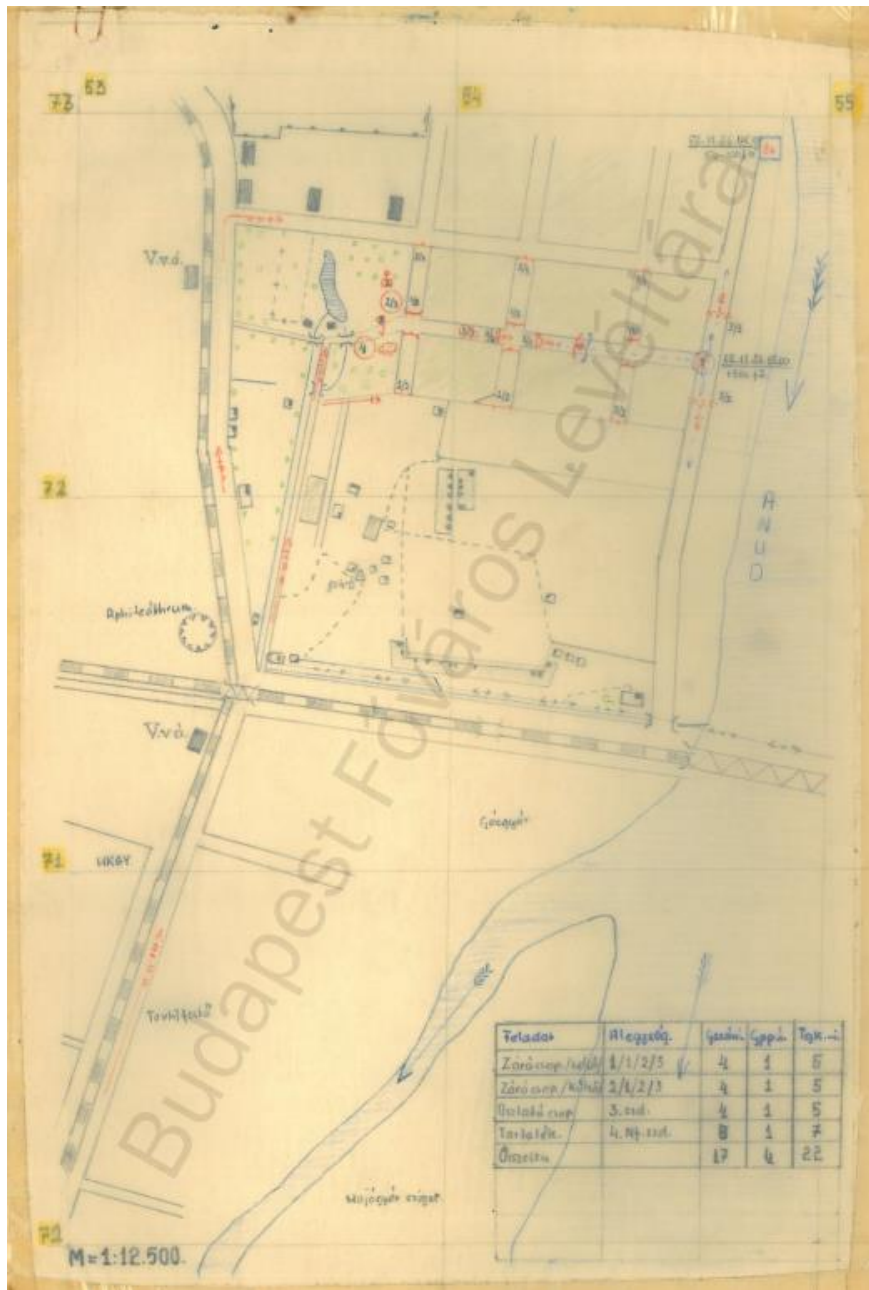
³⁷ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának 1962. augusztus 27-ei feladattisztázása.

³⁸ Az időjárás korántsem követte a forgatókönyvet: az eseményeket megelőző héten – „a novemberi tavasz után” – havazott, és az idő november 26-ára sem enyhült. Négy millió tonna hó hullott a fővárosra. Jelentés a vasárnapi tomboló télről. Rendkívüli időjárás az ország nyugati részén. Hófűvás, havas eső a novemberi télben.

³⁹ BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet. A III. Kerületi Rendőrkapitányság vezetőjének 1. számú harcrendelkezéséből. A Munkásőrség 3. zászlóaljparancsnokának 1962. november 26-ai 1. számú harcparancsa.

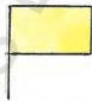
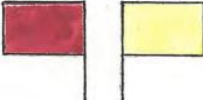

11. kép. A Munkásőrség 3. zászlóaljának 1962. augusztus 27-ei akciója.
(BFL XXXV.33.1962. 12. őe. 1. kötet)

12. kép. A Munkásőrség 3. zászlóaljának 1962. november 26-ai akciója.
(BFL XXXV.33.1962. 12. öe. 1. kötet)

Az akció fikciós jellegét laikus szemmel is felismerhetjük, azonban számos olyan kortörténeti jellemzést is leszűrhetünk, ami a rendszer sajátja volt, és a harcrendelkezés szerzője valós helyzetnek megfelelőnek értékelte. Az események egy áramellátási hibából indulnak, a dolgozók vendéglőbe mennek, és a kora reggeli órákban már italozni kezdenek, melyből az „osztályidegenek” rendszerkritikája fejlődik ki. A „jobb érzésű” dolgozó mindezt jelenti a rendőröknek, akik oszlatnak, de tüntetők ismét egy – gyaníthatóan problémásabb – vendéglátóipari egységben gyülekeznek. Az operatív szervek természetesen sikeresen elvegyülnek a tömegben, bár egyféle nyakkendőt viselnek – melyet a tömegből persze senki sem hordott azon az adott napon.

Sor szám.	J e l e k.	J E L Z É S E K		
		K é z s z e l.	Zászlóval.	Zseblámpával.
1.	Figyelem! /Tedd azt amitén, visszahívás./	Emeljük fel a jobb kart és a visszahívásig magasba tartjuk /a "Figyelem" jel megismétléséig/.	Ugyanaz: a jobb kézben tartott zászlóval. 	Fehér pontsorozat.
2.	Parancsnokok gyülekezése.	A jobb kezünket magasba tartjuk és fejük felett köröskörrel vele, majd hirtelen lerántjuk.	Ugyanaz: piros és sárga zászlóval a jobb kézben. 	Zseblámpánkat fehér fénnel a fejük felett félkört leírva jobbra és balra lengetjük.
3.	Gépjárműhűtés	Mindkét kart felemeljük és a végrehajtás kezdetéig magasba tartjuk.	Ugyanaz: a jobb kézben sárga, a bal kézben piros zászlóval. 	Zseblámpánkat fehér fénnel vállmagasságban jobbra és balra lengetjük.

13. kép. Jelek, jelzések. (BFL XXXV.33.1962. 22., 44. öe.)

Végül egy érdekes munkásörtörténettel zárom írásomat. A III. kerületi munkásörök 1961. december 12-én hajnalban a Flórián tér és környékén hajtottak végre blokkírozást. A fedőtörténet a fentiekhez hasonló volt: „ellenforradalmi diverziós csoportok” a Flórián téri villamosvágányokon rongálást hajtanak végre, egyúttal feltartják a térbe torkolló Szentendrei úton, Vörösvári úton, Korvin Ottó (ma: Pacsirtamező) utcában a forgalmat, mellyel megakadályozzák az átjutást az Árpád hídon is. A 10–15 perc alatt feltorlódtott 2500–3000 fős tömegben 6 fő operatív munkatárs vegyül el, akik – ismét rendkívül cinikus módon – a „felöltőjükön nagyméretű zöld-fehér színű FTC-jelvényt viselnek.”⁴⁰ Annak a Ferencvárosnak az emblémáját, melynek pártvezetői ebben az időben éppen egy látványos bírósági perrel kívántak példát statuálni.⁴¹

⁴⁰ BFL XXXV.33.1961. 11. öe. A Munkásörök Budapesti Parancsnokának 1961. december 11-ei 1. számú harcrendelkezése. A Munkásörök III. kerületi zászlóaljparancsnokának 1961. december 12-ei feladattisztázása.

⁴¹ Rácz 2016. 459–484. p. Takács 2018.

Végezetül meg kell jegyezzem, hogy a fent említett BRFK Politikai Nyomozó Osztályának jelentéseiben a futballklubok közül 1958 és 1962 között csak az FTC, illetve a „B-közép” szerepel a munkatervekben és jelentésekben. ÁBTL 1.12.2. 3. doboz.

Munkásőrség Budapesti Parancsnokának
1.számú

t á j é k o z t a t ó j a .

Budapest, 1961.év december hó 7.-én.

A Budapesti Karhatalmi parancsnokság f. hó 6.-án tartott megbeszélésén történt intézkedésekről az alábbiakban tájékoztatom,

A nemzetközi helyzet további Kiélezése érdekében a nyugati országok aktívabb titkos tárgyalásokat folytatnak egymással. Ujabb provokációs cselekedeteket szándékoznak végrehajtani Nyugat-Berlin és a Nyugatnémet Köztársaság határai vonalán. A titkos alapjukból újabb összegeket bocsájtottak a Szabad-Európa Társaság, valamint egyéb ellenforradalmi diverziós csoportok munkájának eredményesebbé tétele érdekében. Ennek hatására a népi demokráciák országainak területén, igy hazánkban is, nagy mértékben fokozzák a háborús rémhír-terjesztés és diverziós cselekedeteik számát. Állambiztonsági szerveink többirányú diverziós csoport és rémhírterjesztő csoport nyomára bukkantak és tevékenységüket megfigyelés alatt tartják. Szándékukban áll egyes budapesti közművek ellen diverziós cselekedet végrehajtásával a lakosság normális életkörülményeit megzavarni és e megzavarás során ellenforradalmi tüntetést szervezni. E tüntetések során egyes kézfegyverekkel felszerelt ellenforradalmárok fegyveres provokációkat szándékoznak végrehajtani.

Fentiekre való tekintettel a Budapesti Karhatalmi parancsnokság elrendelte, hogy hivatásos karhatalmi erőkkel Budapest egész területén az előre megtervezett kétkörös objektum-védelmet biztosítja f. hó 8.-tól.

Fentiekre való tekintettel felhívom minden kerületi Munkásőr Parancsnok figyelmét, hogy kerülete területén éberren őrködjön, mindenkor tartsa a legszorosabb kapcsolatot a kerületi Karhatalmi parancsnoksággal és távollétéről a kerületi ügyeleti szolgálat mindenkor tudjon, oly értelmezésben, hogy a kerület felé leküldött értesítést 10 percen belül a Parancsnok Elvtárs tudomására juthasson.

Munkásőrség Budapesti Parancsnoka.

14. kép. A Munkásőrség Budapesti Parancsnokának 1961. december 11-ei 1. számú harcrendelkezése. (BFL XXXV.33.1961. 11. öe.)

Levéltári források

ÁBTL Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 1.6. II/1. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai. Katonai Elhárító Osztály iratai
- 1.12.2 A Budapesti Rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerveinek iratai.
Munkatervek, munkabeszámolók

HU BFL Budapest Főváros Levéltára

- VI.12.a.1 Budapesti Rendőr-főkapitányság Főkapitányság Hivatala iratai.
Általános ügyviteli iratok
- XXXV.10.a.4 Az MSZMP V. Kerületi Végrehajtó Bizottsága iratai
- XXXV.33 Munkásőrség Budapesti Parancsnoksága MSZMP Bizottságának iratai

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

- M-KS 288. MSZMP Politikai Bizottság iratai

Nyomtatott források

- Hófűvás, havas eső a novemberi télben. *Népszabadság*, 20 (1962. november 27.) 277. sz.
Jelentés a vasárnapi tomboló télről. *Esti Hírlap*, 7 (1962. november 26.) 277. sz.
Négymillió tonna hó hullott a fővárosra. *Esti Hírlap*, 7 (1962. november 26.) 276. sz.
Négymillió tonna hó hullott a fővárosra. *Esti Hírlap*, 7 (1962. november 26.) 276. sz.

Felhasznált irodalom

- Hoffmann 1987. Hoffmann József: *A munkásőrség Budapest 16. „Mosolygó Antal” Egységparancsnokság története, 1957–1987* (1987)
- Horváth 2020. Horváth Péter: Óbuda lakossága a II. világháború sodrában. In: Óbuda története. Szerk.: Láng Orsolya – Viszket Zoltán. Budapest, 2020.
- Kiss 2014. Kiss Dávid: [A munkásőrség felállítása és tevékenysége 1958 elejéig.](#) *Hadtörténelmi Közlemények* 127. (2014) 4. sz. 941–989. p.
- Munkásőrség V. A Munkásőrség Budapesti V. Kerületi Rudas László egység története. 1985.
- Munkásőrség XV. XV. kerületi Fazekas Ferenc Munkásőregység története ([1987]).
- Rác 2016. Rác Attila: [Gondolatok a pártállam bírósági és pártfegyelmi gyakorlatának összefüggéseiről a „Fradi-ügy” kapcsán.](#) In: *Fons* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) XXIII. évfolyam 2016. 4. szám. 459–484. p.

- Rácz 2020. Rácz Attila: A párt ökle lesújtott. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 2020/3. (régí sorozat 5. szám)
DOI: [10.56045/BLM.2020.3](https://doi.org/10.56045/BLM.2020.3)
- Takács 2018. Takács Tibor: Ellenséges térfélen: a Fradi és a Kádár-rendszer. In: Takács Tibor: *Büntetőterület – Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, 2018.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu
ISSN 2939-6921